

ORTADOĞU'DA İTTİFAKLARIN ÇÖZÜLMESİ: NEDENLER, SONUÇLAR VE ETKİLER

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCI

Başkan Yardımcısı ORSAM

“

İran-Suriye, Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır-BAE ve Katar-Türkiye arasındaki ittifak şekillenmeleri, son dönemde Ortadoğu siyasetinde öne çıkan ittifaklar olarak görülebilir. Bu ittifaklar söz konusu ülkeleri bölgesel politikalarda ortak hareket etmeye kanalize ederken, bölgedeki diğer ülkelerle olan ilişkilerini de önemli ölçüde belirlemektedir.

li unsurlardan birisi olurken hem barış hem de savaş süreçlerinin geleceğinde temel belirleyici olagelmışlerdir. Küçük ülkeler özellikle güvenlik kaygısıyla büyük ülkeler ise bölgesel nüfuzlarını konsolide etmek amacıyla komşu ya da civar ülkelerle ittifak ilişkileri kurmaya çalışırken, ittifakları her şekilde siyasetlerini meşrulaştırmada bir enstrüman olarak da kullanmaktadır. Ortadoğu siyasetinde ittifaklar hem akademik hem de düşünce kuruluşları camialarınca sıkça çalışılan konular arasında olagelmıştır.

İran-Suriye, Suudi Arabistan-BAE, Mısır-BAE ve Katar-Türkiye arasındaki ittifak şekillenmeleri, son dönemde Ortadoğu siyasetinde öne çıkan ittifaklar olarak görülebilir. Bu ittifaklar söz konusu ülkeleri bölgesel politikalarda ortak hareket

Ortak çıkarlar, benzeşen kimlikler ve dış politika öncelikleri çerçevesinde bir araya gelen ülkeler tarafından oluşturulan ittifaklar, Ortadoğu siyasetini şekillendiren başlıca dinamikler arasındadır. Kimi zaman kısa kimi zaman uzun vadeli olan bu ittifaklar, ülkelerin dış politika-sındaki en önem-

etmeye kanalize ederken, bölgedeki diğer ülkelerle olan ilişkilerini de önemli ölçüde belirlemektedir. Öte yandan ortak dış politika öncelikleri, ekonomik kaygular, toplumsal ve kültürel yakınlık ve güvenlik endişeleri çerçevesinde bir araya gelen ülkelerin oluşturduğu bu ittifaklar, söz konusu durumlarda yaşanan değişimler sonucunda zarar görebilmekte ve hatta ayrışma sürecini tecrübe edebilmektedir. Son dönemde örneklerine daha sık rastlanan bu durum ayrışan ittifaklar meselesini gündeme getirmektedir. Nitekim ayrışan ittifaklar da tıpkı ittifak yapılanmaları gibi bölge siyasetinin geleceğini ciddi biçimde etkileme potansiyeline sahip olmakla birlikte, özellikle çatışma bölgelerinde veya nüfuz mücadelelerinin sürdüğü coğrafyalarda sahadaki dinamikleri etkileyecek başlıca unsur olarak değerlendirilebilir.

“
Hatırlanacağı üzere 2011’de Arap dünyasında yaşanan halk hareketleri ve yönetim değişiklikleri karşısında Suudi Arabistan ve BAE ortak pozisyon almıştı. Müslüman Kardeşler hareketinin Mısır’da iktidara gelişini kendi rejimlerine yönelik tehdit olarak algılayan Riyad ve Abu Dabi, 2013 yılında Mısır’da yaşanan ve Müslüman Kardeşler hareketinin iktidar kadrolarından uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan askerî darbeyi desteklemişti.”

İttifakların ayrışması kısa ve ani gelişmeler bağlamında gerçekleşebildiği gibi, tedrici olarak ve doğrudan ya da dolaylı gelişmelerin etkisiyle de yaşanabilmektedir. İttifakın tarafı ülkelere birisinin iç siyasetinde yaşanan ani değişim, ülkeler arasında yaşanan beklenmedik diplomatik kriz, ittifak üyelerinin siyasetlerinde ve dış politikalarında belirleyici olan üçüncü bir ülkenin liderliğindeki değişim, yapısal ekonomik sorunların yarattığı belirsizlik, karışıklı güven

ilişkilerine zarar verecek gelişmeler ve çatışma alanlarında ayrışan öncelikler gibi nedenler ittifakların ayrışmaları sürecindeki başlıca nedenler olarak söylenebilir. Ortadoğu siyasetinde son dönemde kimi ittifak yapılanmalarının ayrışma süreçlerini tecrübe ettikleri görülürken, bunlardan bazılarını örneklendirmek faydalı olacaktır.

SUUDİ ARABİSTAN-BAE İTTİFAKINDAN NÜFUZ MÜCADELESİNE

Bu noktada ayrışma trendinin gözlemlendiği ittifaklardan birisi Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) arasında özellikle Arap devrimlerini izleyen süreçte derinleşen ancak son dönemde farklı bağlamlarda kırılmalar yaşanan ittifak yapılanmasıdır. Hatırlanacağı üzere 2011’de Arap dünyasında yaşanan halk hareketleri ve yönetim

değişiklikleri karşısında Suudi Arabistan ve BAE ortak pozisyon almıştı. Müslüman Kardeşler hareketinin Mısır'da iktidara gelişini kendi rejimlerine yönelik tehdit olarak algılayan Riyad ve Abu Dabi, 2013 yılında Mısır'da yaşanan ve Müslüman Kardeşler hareketinin iktidar kadrolarından uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan askerî darbeyi desteklemişti. İzleyen süreçte de Suriye'den Libya'ya, Tunus'tan Sudan'a bölgesel gelişmelerde ortak hareket eden iki ülke arasındaki ittifak 2015 yılında Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın vefat etmesi ve yerine Selman bin Abdülaziz'in geçişi ile yeni bir boyuta taşınmıştır. Nitekim göreve gelir gelmez Selman bin Abdülaziz, oğlu Muhammed bin Selman'a geniş yetkiler vererek Savunma Bakanı olarak atamıştır. Bu göreve gelişinden birkaç ay sonra BAE ile birlikte ve diğer belirli Arap ülkelerinin de desteğiyle Yemen'e askerî bir operasyon başlatılırken, bu süreçte Riyad – Abu Dabi ittifakı çok daha yakın bir hâl almıştır. Muhammed

bin Selman'ın 2017'de Veliht Prens olarak tayin edilmesinden kısa bir süre sonra yine Suudi Arabistan ve BAE, Katar'a karşı siyasi ve ekonomik bir abluka başlatma kararı almıştır. İki ülke arasındaki ittifak Türkiye ve İran'la ilişkiler, Suriye'deki gelişmeler, Libya iç savaş ve Afrika Boynuzu'ndaki güç mücadelesi gibi bağlamlarda yakın bir çerçevede devam etmiştir.

Öte yandan Suudi Arabistan ile BAE arasındaki ittifakta özellikle 2020'den bu yana bazı fikir ayrılıklarının ortaya çıktığı ve bunun da ittifak yapılanmasında ayrışmalara neden olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun ilk örneklerinden birisi Yemen'de yaşanmıştır. BAE'nin Yemen'de Suudi Arabistan'dan farklı olarak, ayrılıkçı Güney Geçiş Konseyi (GGK) ile yakın ilişkiler geliştirmesi ve 2020'nin Şubat ayında Yemen'deki askerî varlığını sonlandırması, Riyad yönetiminin rahatsızlık konusu olmuştur. BAE'nin Suudi Arabistan'ı Husilerle mücadelede yalnız

bıraktığı algısı oluşurken, Riyad yönetimi bir süre sonra Yemen'den kendi çıkış planlarını yapmaya başlamıştır. Bu durum iki ülkenin birlikte hareket ettikleri bir çatışma bölgesinde ayrı ajandalar nedeniyle fikir ayrışması yaşadıkları şeklinde yorumlanmış ve ittifaka zarar veren bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

“

Riyad yönetiminin uluslararası yatırımcılara yönelik aldığı “2024 yılına kadar bölgesel genel merkezlerini Suudi Arabistan'a taşımayan şirketlerin kamu ihalelerinde dışarda bırakılması” kararının Abu Dabi ve Dubai gibi bölgedeki önemli şehirleri ve ekonomilerini hedef alması da iki ülke arasında ayrışmaların ekonomik alanda da yaşandığını ortaya koymaktadır.

”

İTTİFAKIN ÇÖZÜLMESİNDE EKONOMİK VE DİPLOMATİK GEREKÇELER

Suudi Arabistan ve BAE arasında yaşanan ayrışmalar, kendisini ekonomi politikaları alanında da göstermiştir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) toplantıları sırasında iki ülke temsilcilerinin tartışması ve ortak bir politika etrafında birleşememeleri görüş ayrılıklarını daha net biçimde ortaya çıkarmıştır. Son olarak Riyad yönetiminin uluslararası yatırımcılara yönelik aldığı “2024 yılına kadar bölgesel genel merkezlerini Suudi Arabistan’a taşımayan şirketlerin kamu ihalelerinde dışarıda bırakılması” kararının Abu Dabi ve Dubai gibi bölgedeki önemli şehirleri ve ekonomilerini hedef alması da iki ülke arasında ayrışmaların ekonomik alanda da yaşandığını ortaya koymaktadır. Bütün bunların yanında, önemli ekonomik bir sebep de her iki ülkenin de ekonomisinin temelini oluşturan petrol fiyatlarının düşmesinin meydana getirdiği zorluklardır. OPEC anlaşmaları çerçevesinde hâlihazırda Suudi Arabistan ve Irak gibi temel petrol üreticisi ülkeler ile anlaşmazlıklar yaşayan BAE, özellikle Kovid-19 pandemisi sebebiyle devlet bütçelerinde kesintilere gitmek zorunda kalmış ve bununla birlikte harcamaların kısıtlandığı bir döneme girilmiştir. Nitekim Suudi Arabistan’da da Kovid-19 sebebiyle ortaya çıkan gerek ekonomik sıkıntılar gerekse de ülkedeki aşı kıtlığı, bu anlamda ciddi kısıtlamaların yapılmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde her iki ülke de ittifaklarının kendilerine açtığı alanların fonlaması yerine, temel gereksinimler olan

sağlık, tıbbi gelişmeler ve aşı diplomasisi yürütme anlamında ekonomik kaynaklarını kullanmak durumunda kalmışlardır.

“
Yukarıda bahsedilen bölgesel siyasi gelişmelerin ve bu iki ülkenin bu olaylara tepkilerinin yanında, ABD’de başkanlık seçiminde Donald Trump yönetiminin görevi Joe Biden’a devretmesi de her iki ülkenin dış politikasında farklı manevralar gerçekleştirmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde BAE, İsrail ile normalleşme dalgasının devamını sağlayacak faaliyetlere odaklanmış ve Körfez bölgesini bir bütün olarak ilgilendiren gelişmelere ikincil planda dâhil olmuştur.

İki ülke arasındaki ittifakta yaşanan ayrışmanın arkasında bölgesel ve küresel bazı gelişmeler etkili olduğu söylenebilir. İttifakın zayıflaması ve iki ülke arasında bir nüfuz mücadelesine dönüşmesinin

bölgesel ve uluslararası nedenleri olduğu belirtilebilir. Yukarıda bahsedilen bölgesel siyasi gelişmelerin ve bu iki ülkenin bu olaylara tepkilerinin yanında, ABD’de başkanlık seçiminde Donald Trump yönetiminin görevi Joe Biden’a devretmesi de her iki ülkenin dış politikasında farklı manevralar gerçekleştirmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde BAE, İsrail ile normalleşme dalgasının devamını sağlayacak faaliyetlere odaklanmış ve Körfez bölgesini bir bütün olarak ilgilendiren gelişmelere ikincil planda dâhil olmuştur. Suudi Arabistan’ın Kuveyt ve ABD araluculuğunda Katar ile ikili görüşmelere başlaması ve ardından 41. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Zirvesi’ne Katar Emiri’nin katılması, Körfez krizinin sona erdiği süreci başlatan gelişmeler olmuştur. BAE’nin 41. KİK Zirvesi’ne ülkenin fiili lideri Abu Dabi Veliaht Prensi Muhammed bin Zayid ile katılmaması bunun yerine Dubai Emiri Muhammed bin Raşid el-Maktum’un zirveye katılması ve sonrasında BAE yetkililerinin Katar ile diplomatik teamüllerin hayata

geçirilmesi konusunda gösterdikleri isteksizlik, Suudi Arabistan ve BAE arasındaki uyuşmazlıkları ortaya koymaktadır. Körfez krizinin yanında, son dönemde Türkiye ile Suudi Arabistan ve Türkiye ile Mısır arasında gerçekleştirilen bir takım görüşmeler ve siyasi ilişkilerde yumuşama sinyallerinin verilmesi sürecinde BAE'nin isteksiz ve kısmi bir şekilde Türkiye ile ilişkilerde yeni dönem konusunu ima etmesi, yine Suudi Arabistan ve BAE arasındaki uyuşmazlıklara örnek teşkil edebilecektir.

Mısır dış politikası açısından önemli bir mesele olan Etiyopya'daki iç çatışmada, BAE'nin Mısır aleyhtan bir noktada durarak Etiyopya hükümetini desteklemesi ve bunun için Eritre topraklarını kullanması, iki ülkenin siyasi anlaşmazlıklarına bir yenisini eklemiştir.

MISIR-BAE İTTİFAKINDA AYRIŞMALAR

2013 yılından siyasi, ekonomik ve jeopolitik ölçütler etrafında şekillenen ve 2021 dönemi itibarıyla ayrışma sinyallerinin verildiği bir diğer ittifak da Mısır ve BAE arasındaki ittifaktır. BAE'nin müdahaleci ve demokratik taleplerin örtbas edilmesini amaçlayan dış politikası çerçevesinde Mısır ile kurduğu ortaklık, özellikle 2015 yılından itibaren gelişmiştir. Abdülfettah el-Sisi yönetimine BAE tarafından ciddi miktarda dış yardım sağlanmış ve Körfez krizinde Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn'in yanında Mısır'da Katar ile

diplomatik ilişkilerini kesmiştir. İki ülke Libya'da da Rusya'nın siyasi ve askerî angajmanları ile dönem dönem yüksek uyum içerisinde bir dış politika yürütmüştür.

Fakat tıpkı son dönemde Suudi Arabistan-BAE ittifakının bölgesel çatışma noktalarına yönelik izlenen dış politikalar sebebiyle ayrışması gibi, BAE-Mısır ittifakı da gerek Libya'da izlenen politikaların farklılaşmaya başlaması ve gerekse de

Etiyopya ve Sudan'da BAE'nin tarafsız bir tutum sergilemesi ile çözüme noktasına gelmiştir. Mısır dış politikası açısından önemli bir mesele olan Etiyopya'daki iç çatışmada, BAE'nin Mısır aleyhtarı bir noktada durarak Etiyopya hükümetini desteklemesi ve bunun için Eritre topraklarını kullanması, iki ülkenin siyasi anlaşmazlıklarına bir yenisini eklemiştir. Bunun yanında yine iki ülkenin de belirli konularda Sudan üzerinde siyasi anlaşmazlıkları bulunmaktadır.

Mısır ile BAE'nin ittifakının zedelenmesini ortaya çıkaran bir diğer süreçte, BAE-İsrail normalleşmesi sonrasında BAE'nin İsrail ile Süveyş Kanalı'na rakip olacak bir kanal projesi hakkında görüşmeler yapmasıdır. İsrail'in Aşdod Limanı ve Eylat Limanı arasında bir nakliye kanalının planlanması, Akdeniz'den Körfez'e bir nakliye rotası oluşturma ihtimali ile birlikte Süveyş Kanalı'na rakip olmayı hedeflemektedir. Bu noktada Mısırlı yetkililerin açıklamalarından, BAE'nin İsrail ile giriştiği planın Mısır'da ciddi derecede rahatsızlık ortaya çıkardığı belirtilebilir.

Abu Dabi Velihaht Prensi Muhammed bin Zayed'in Nisan ayının son haftasında Mısır'ı ziyaret ederek Sisi yönetimi ile son dönemde giderek gün yüzüne çıkan ayrışmaları gidermeye çalıştığı da söylenebilir. Bu çabaların çatırdayan ilişkilere ne derece etki edeceği belirsizliğini korumaktadır.

ÇÖZÜLEN İTTİFAKLAR VE BÖLGESEL DÜZEN

Suudi Arabistan-BAE ve Mısır-BAE arasındaki ittifakların çözüme sürecine girişi aynı zamanda bölgesel düzende de birtakım değişikliklere yol açmaktadır.

“**Arap devrimleri süreci sonrası “sosyal olmayan sosyal sözleşmelere” geçilmesinin, kısacası devletin sosyal sözleşmede kendi üzerine düşeni yapmakta ilgisiz ve yetersiz kalmasının en önemli nedenlerinden birisi de müdahaleci ve agresif ittifaklar ve bunların oluşturduğu ekonomik maliyetlerdir.**”

Bu anlamda, Arap halk hareketleri sonrasında müdahaleci dış politika izleyen ülkelerin kurdukları ittifakların çözülmeye başlaması, aynı

zamanda bölge halklarının ekonomik refahın ön plana çıktığı ve bununla birlikte halkların taleplerinin önemsendiği ilişki biçimlerine evrilebilecek bir siyasi ortamı/bölgesel düzeni de beraberinde getirebilecektir.

Nitekim, Arap ülkelerinde devletler ve toplumlar arasındaki koşulları belirleyen sosyal sözleşmelerde özellikle Arap devrimleri süreci sonrası “sosyal olmayan sosyal sözleşmelere” geçilmesinin, kısacası devletin sosyal sözleşmede kendi üzerine düşeni yapmakta ilgisiz ve yetersiz kalmasının en önemli nedenlerinden birisi de müdahaleci ve agresif ittifaklar ve bunların oluşturduğu ekonomik maliyetlerdir. Sonuç olarak bu açıdan değerlendirildiğinde bölgesel ittifak yapılanmalarında yaşanan kopuş ve ayrışmaların, önümüzdeki dönemde bölge siyasetinde etkilerinin daha fazla görüleceği tahmin edilebilir. ■